

**ՀԱԿՈՐ ԿԱՐԱՊԵՆՑԻ «ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԻՆ ՍԵՐՄՆԱՑԱՆՆԵՐԸ».
ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԸ՝ ԱԶԳԱՅԻՆԻ ԵՎ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆԻ
ԽԱՉՄԵՐՈՒԿՆԵՐՈՒՄ**

ՆԱՆԱՐ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

Հոգվածում վերլուծվում և գնահատվում է սփյուռքահայ հայտնի գրող Հակոբ Կարապենցի «Նոր աշխարհի հին սերմնացանները» պատմվածքների ժողովածուն: Ամերիկայում ապրող մի քանի սփյուռքահայերի կյանքի նկարագրությամբ նպատակ է դրվում լուսաբանելու տարբեր գաղթօջախներում ապրող հայերի՝ կյանքի համար մղվող առօրյա պայքարը: Եղեռնից մազապուրծ հայերի մնացորդներն արել են ամեն ինչ՝ ազգային արժանապատվության պահպանման, իրենց զավակներին ու թոռներին հայեցի ոգով դաստիարակելու համար, որպեսզի նրանք դառնան հինավուրց Հայաստանի և հայ ժողովրդի արժանի հետնորդներ, ապրեն արժանապատիվ կյանքով:

Բանալի բաներ – արևմտահայություն, երազ, էթնիկ ոգի, ժամանակակից կենցաղ, ազգային դաստիարակություն, համաշխարհային մշակույթ, կարոտ, ամերիկացում:

«Հին աշխարհի նոր սերմնացանները» պատմվածքների երկրորդ ժողովածուն, ինչպես և առաջինը, ուներ ընդհանուր նպատակասլաց ուղղություն, ինչը հնարավորություն էր տալիս այնտեղ ամփոփված ստեղծագործությունները դիտելու իբրև հարցադրումների միասնական ամբողջական շարք: Եվ դա այն աստիճանի, որ հեղինակին ստիպում է մտորել նաև ժանրային կառուցվածքի նոր հարթության՝ վեպի նախապատվության ճանաչման մասին:

Պատմվածաշարի առթիվ Փարիզի «Յառաջ» օրաթերթի մեկնաբան Ժ. Միրիճյանը ճիշտ է որսում «սերմնացանների» երկփեղկ վիճակները. փորձում են կարծես հաստատվել Նոր աշխարհի մեջ, բայց և՛ մեկուսի են, հետ են մնում, քայլ չեն նետում իրենց կաշկանդիչ «հոգեխառնութեան» պատճառով. «Ասոնք՝ ներքին կապով ագուցուած, աւելի խճանկարներ կը թուին ըլլալ...: Բոլորովին այլամերժ քառուղիներու եզրին կեցած հին սերմնացաններ են, որոնք եթէ ընդհանրապէս յաջողած են իրենց ժուժկալ աշխատանքով տեղ եւ դիրք գրավել Նոր Աշխարհին մէջ, միւս կողմէ շարունակած են ապրիլ առանձնացած, անջատուած դուրսէն իրենց հոգեխառնութեամբ»¹:

Կախարդական հայկական հնչյունների ներքո Հակոբ Կարապենցը կրնկի վրա բացում է ջեֆերսոնյան դարպասները, որտեղից հորդում է արև-

¹ «Յառաջ» / օրաթերթ, Փարիզ, 1979, 4 Մարտ:

մտահայերի տխրամած, բայց վեհագույն կենսականությամբ գունեղ առօրյան՝ թախծի, կարոտի, երազի մեծության ու երազի դիմաց համազգային խոնարհումի հիշատակի համանվազը՝ որպես յուրատեսակ հիացումի շարունակականություն ու ծավալվող հրաժեշտի արտահայտություն: Արևմտահայությունն է, մեռնող ու մահվան դեմ սուսեր ճոճող, հարություն առնող ու ազգային իր ինքնությանն ապավինած այդ հավաքականությունը:

Ո՞րն է Իշխան Փիլիպոսի վերջին բաղձանքն այստեղ՝ Ջեֆերսոնում. գենք ու զրահ կապել, սպիտակ ձի հեծնել ու աչքերը զոց արշավել Կիլիկիայի երկայնքով՝ կայծակնաթափ հասնելով Կոռիկոս, Պապիոռն, Լուլու և Լամբրոն, ամենուրեք վառելով ազատության ջահը:

Իշխան Փիլիպոսին լսում ու հպատակվում է համայնքը: Նրա իշխանական տիտղոսն աներևույթ, անստույգ պատմություն էր, չգիտեին՝ որտեղից է «կապել» նրան, բայց իսկության պես էր, «մի տեսակ պարտադրիչ ներկայություն»²: Կիլիկիայի հարուստ պատմության դասերից նա ուսանել է ուժի բարոյաբանությունը. «Առանց ծովի Հայաստան չ'ըլլար», - բարձրաձայնում էր իր մտահոգություններն ու սրտի ցավը դիվանագիտությունից հեռու ու մոտ մեր ծերունին՝ նստած ամերիկաներում, - Մեծն Տիգրան ու Փիլարտոս Իշխան միակն էին, որ հասկցան սա ճշմարտությունը: Եթէ մեր նախահայրեր քիչ մը հեռաւտես ըլլային, փոխանակ լեռ բարձրանալու, բաց ծով կ'իջնէին, և այսօր մենք մենձ պետութիւն կ'ըլլայինք: Քեզ օրինակ Կիլիկիոյ հարստութիւնը»³:

Գեղարվեստական մտածողության պատմական այս նշանակալի ակնարկն անցյալ դարի նույն 70-ական թթ., նույնահանգ դատողության ծիրով, քաղաքական մեկնության աղբյուրից բխող նույն դառնության սլաքով ներկայացրել էր ամերիկահայ ճանաչված արձակագիր Արամ Հայկազը: Վերջինս Հ. Կարապենցից մի փոքր առաջ իր գրած «Չորս տարի Քիւրտիստանի լեռներուն մեջ» (1972) վեպում ցավ էր ապրում, որ հայերը պայքարունակ չեղան պատմության տարբեր փուլերում և չապավինեցին սեփական ուժի գործոնին: Ա. Հայկազը ողջ վեպի ծավալումներում ընդգծում էր ազգային ուժին հավաքականորեն ապավինելու անհրաժեշտությունը, ինչը, իբրև դաս, չենք սերտել:

Հ. Կարապենցն, անշուշտ, ծանոթ էր այս վեպին և մատնանշում էր, որ ինքն առնվազն համերաշխ է Ա. Հայկազի մտադրոյթին, նրա պես յուրացրել է

² **Յակոբ Կարապենց**, Նոր աշխարհի հին սերմնացանները, Վաշինգտոն- Պեյրոյթ, «Ատլաս», 1975, էջ 30:

³ Նույն տեղում, էջ 34:

ցավի ու ավստասանքի ուսանելի դասը: Ամերիկահայ երկու արձակագիրների հարցադրման մեջ ոճային հար և նման կառույցն է ուշագրավ, ինչն էլ մեր նշած գրական համերաշխությունն է:

Զուգահեռի մեջ կա բարոյաբանական ազգային տարբերակում. Ա. Հայկազի դժգոհությունը ծավալվում է քրիստոնեական հանդուրժողական համակերպության շուրջ, իսկ Հ. Կարապենցի ծերունին հենվում է համաժողովրդական պայքարի՝ ժամանակին կորսված վճռականության վրա: Հերոսի հասցեագրումն ուղղագիծ է՝ թուրքական կայազորի պետ Իսմայիլ Քուչուկօղլուն է խլել իր պապենական տունը՝ վերահանձնելու շողում, փարիսեցի խոստումով՝ առանձնակի դաժանությամբ արտաքսելով դեպի գաղթի ճամփաները, ընդհուպ մինչև Բեյրութ:

«Իշխան Փիլիպոսի վերջին բաղձանքը» պատմվածքում իր վեց զավակների վրա տիրական «իշխանությունն» աստիճանաբար կորցնող ծերունին դիմում է խենթ քայլի՝ ի մի բերելու իր ցրիվ եկած, հասուն մարդ դարձած տղաներին ու աղջկան, բոլոր թոռներին, զավակներին, որպեսզի նրանք հավատարմության երդում տան հայրենիքի ու ժողովրդի խորհուրդներն ազուցելով նոր, ամենակուլ ժամանակի դիմաց՝ վերակազմելու «նախնեացս աւանդոյթները», «վերստեղծելու հայոց ամբողջական պետութիւնը՝ Սեւ ծովէն մինչեւ Միջերկրական», «Արարատէն մինչեւ Մուսա տաղ»⁴:

Ստեղծագործական տարերքին հավատարիմ՝ Հ. Կարապենցն ապավինում է հոգևոր, մշակութային Հայաստանի գերակայության հանգույցներին: Դա հատկապես նկատելի է «Օրիորդ Անթառամ» և «Յովնանի չորս որդիները» պատմվածքներում: Ընդ որում վերջին պատմվածքում առանձնակի ջանասիրությամբ տրվում են ազգ ու ոգի պահող գրական դեմքերը: Այս ամենը Հ. Կարապենցը բացում է նկատելի խիտ շարքով՝ մանրամասնելով, հնարավորինս՝ ժամանակագրական հերթագայությամբ, որը չի զլանում տալ իր հերոսի «տեսողությամբ», սակայն իրականում՝ հենց ի՛ր նախընտրությամբ: Դա է վկայում Ռ. Պատկանյանի ստեղծագործական «հարազատ ջրերը» վերադառնալու բուռն ներգործուն փափագը, որի մասին հերոսի բառամթերքով, բայց իր սրտից Հ. Կարապենցը խոստովանում էր, թե լավագույնն է, «իսկականը, բառերի հետ չէր խաղում, ասելիքն ասում էր տղամարդու պէս՝ շփշիտակ մարդու երեսին»⁵: Բանաստեղծի թելադրությամբ է Հովնանը պա-

⁴ Նույն տեղում, էջ 46:

⁵ Նույն տեղում, էջ 142:

հանջում իր չորս որդիներից՝ «Կ՝ ուզեմ որ մեր ժողովուրդէն ստացածը տասնապատիկ չափով վերադարձնէք ժողովրդին... ձե՛ր անունը, ձե՛ր հայութիւնը»⁶:

Նրա դյուցազնակերպ հերոսները շարունակում են ապրել երազի շարունակական տարածքներում, երազ, որն ընդհատել էին 1915 թվականին: Հայրենի եզերքի հանդեպ մխացող կարոտն է, որ հերոսներին կտրում է ամերիկյան իրականությունից, թոցնում երազված անմատչելի բերդերի լեռնային ծերպերը:

Բայց միևնույն ժամանակ Նոր աշխարհի հին, տոկուն սերմնացանները հասցնում են ցավով արձանագրել հայության հարաճուն ամերիկացումը:

Ահա խնդրեմ օտարի դեմ անդուլ մաքառող, ութսունհինգի դռները ծեծող Աբգար ամու անակնկալ արարքը («Աբգար ամու օտար հարսը»): Աչքի լույս, ամենից ուշիմ, համալսարան հաճախած միակ թոռ Վահանը «լախտի հարված է» իջեցնում «Արաբկիրի հին առիծի» ուսերին՝ տուն բերելով բողոքականի աղջիկ Մերիլինին՝ «այրիշի (իռլանդացու – Ն.Ս.), սքաճի (շոտլանդացու – Ն.Ս.) ճուտ»⁷: Իրական անակնկալը դա չէ, սակայն, այլ այն, որ չքնաղ այդ կինը սիրո անխոս պահանջով յուրացնում է հայերենը, իր համար «օտար» բարքը, նվաճում կայսրության «բնակիչների» հմայքը, անգամ ստիպում Աբգարի նման կարծր անձնավորությանը հաշտվելու ճակատագրի հեգնանքին:

Ընտանիքն օտար միջավայրում չի կարող խուսափել օտարամոսնության հիմնախնդիրներից: Եվ դա խորությամբ գիտակցում է հեղինակը: Իսկ առայժմ վերջինս շրջանցել է ուզում հարցադրումների անցանկալի ուղղությունը:

Պահպանողականի բարդույթն անհանգստացնող մտահոգություն է նաև «Օրիորդ Անթառամ» պատմվածքում, որտեղ արձակագիրը բացում է միայնակ կնոջ հոգսերի բեռն ամերիկյան հողի վրա, առօրեական ու ազգային պարտավորությունների շղթայական հանգույցներում: Կնոջական ամենօրյա տառապանքի և շարունակական երազների պատանդն է օրիորդ Անթառամը. կերտել է իր պատյանը, ներփակվել, մեկուսացել:

Հուշագրության պատմավավերական հպանցիկ, բայց տպավորիչ կնիք ունի «Ռ՛յր մնացին սասունցիները» պատմվածքը, որը ներկայացնում է Անդրանիկի երբեմնի զինվոր, Սասունի ապստամբության մասնակից Սարգսի

⁶ Նույն տեղում, էջ 146:

⁷ Նույն տեղում, էջ 58:

ամերիկյան «անշուք» օրերը: Նրա աչքի առաջ թուրքերը խոշտանգել են կնոջը, սրախողխող արել երկու մանկահասակ տղաներին: Նա այժմ առաջին ավի-քի տարագիրների շարքը լրացնում է իբրև «Ֆլորսթ Նաշընըլ» դրամատան դռնապան, բայց շարունակում է մնալ Մշո դաշտում հողագործի իր աշխատանքի պատրանքին, որն առարկայացնելու հրաշալի հնարավորություն է ստացել: Բանն այն է, որ դրամատունն օվկիանոսից այն կողմ միայնակ, բայց այդպես էլ չխեղճացող սասունցուն նվիրել էր տնամերձ տարածք, որն ինքը տարիների մեջ շենացրել է՝ գրքերի, քարտեզների շնորհիվ վերակերտելով Հայաստանի հեռապատկերը: «Սասունցի Սարգիսը կառուցում էր, որպեսզի աշխարհը շէն մնայ, որպեսզի մարդն այլևս մարդուն վատութիւն չանի: Թէեւ նա ամբողջութիւնը չէր կռահում, սակայն գիտէր, զգում էր, որ մի տեղ մի բան խարխուլ է, որ ինքն ու իր ցեղը ինչ-որ անասելի անդոհանքից են անցել»⁸: Որքա՞ն համահունչ է «մի տեղ մի բան խարխուլ է» տողը սարոյանական գերնշանավոր՝ «Ես ոչ մեկի անունը չեմ տալիս, պա՛, բայց ինչ-որ տեղ մի բան սխալ է...» արտահայտությանը՝ «Իմ սիրտը լեռներում է» աշխարհահռչակ դրամայից⁹, որ արտասանում է բանաստեղծ Բեն Ալեքսանդրի որդի Ջոնին այն մանուկի պես, որն աշխարհիս երեսին շարտում էր, թե արքան մերկ է: Ի դեպ, նույնակարգ դատողության մենք հանդիպում ենք «Արեւոտ առաւօտների կարօտը» թավրիզի հայերի ջեֆերսոնյան կյանքի մասին պատմվածքում...

Թվում է՝ Սասունից փրթած վերջին սասունցու երագների վերջին՝ այգին է այն հեռավոր ամերիկյան հողի վրա, որտեղ խաղաղ հանգրվանն անգամ հարաբերական է: Այստեղ վրա է հասնում փոթորկահույզ ու ավերիչ «Էմմա» թայֆունը, որը հայերիս համար զուգակցվում է ցեղասպանության ողբերգական զգայություններին: Պատմվածքի ավարտն ստանում է խորունկ փիլիսոփայական խորք: Սարգիսը համառորեն, խլուրդի պես, վերսկսում է պայքարը ճակատագրի դիմաց: Սփյուռքի վաղվա օրվա ազգային, մշակութային և կրթական դիմորոշության հեռանկարների հարցադրումներին ու լուծումներին Հ. Կարապենցն անդրադառնում է «Գոնսուլ Առաքել» պատմվածքում: Գոնսուլ Առաքելն ապրում էր ազգի, եկեղեցու, դպրոցի հոգսերով: Ոգևորության գագաթնակետին նա խոստանում է հարյուր հազար դոլար տրամադրել՝ Ջեֆերսոնում նախ՝ դպրոց, չորսհարկանի շենքով, ապա նոր եկեղեցի կառուցելու

⁸ Նույն տեղում, էջ 119, 120:

⁹ Վիլյամ Սարոյան, Ընտիր երկեր չորս հատորով, հ. 2-րդ / պիեսներ, պատմվածքներ, երևան, «Սովետական գրող», 1987, տե՛ս էջ 39, 42:

համար, ճիշտ այնքան, որքան դրամատունն առաջարկում է ունեցած սեփական շենքի համար: Նա կկատարի իր խոստումը, ինչպես սասունցի Սարգիսը կվերակերտի իր Արարատի ու Հայաստանի մանրակերտը թայֆունից հետո:

Հայրերի և որդիների դարավոր անհամաձայնության, պապենական ավանդներից հեռանալու արդյունքում վրա հասած ողբերգության, ամերիկաներում և հայրենիքից հեռու այլ հանգրվաններում ուժացման վտանգին քայլ առ քայլ կույ գնացող սերունդների մասին է պատմում գրողը («Արեւոտ առաւօտների կարօտը»): Ապագային կենսաձևի և նահապետական արժեքների սուր առճակատման արդյունքում էլ առաջանում է հզոր բախումը:

Պատմվածքի խորագիրն ինքնին անցյալի, ինչպես նաև ծննդավայրի բանաստեղծական հնչողություն ունի: Բայց միայն այդչափ. իրականում որդու հետ բախումը և դրա հետևանքով Նիկողոսի անակնկալ մահը կտրում է բանաստեղծական որևէ տպավորության պատրանք: Ամեն ինչ ոչնչանում է մեկեն:

Նախ, ինքնահաստատման և ապահով կյանքի հովերով լցված, զավակներին լավ կրթության տալու նպատակով Ամերիկա եկած Նիկողոսն զգում է, որ անբավ հարստության կողքին գահավեժ կորցնում է հոգևին հանգիստը: Փառասիրությունն ուտիճի պես աստիճանաբար «նստել է» ընտանիքի անդամների, առհասարակ նոր սերնդի մեջ:

Վայրագ նահանջն է սա, ինչպես շահնության վեպում, միայն մի տարբերությամբ. Շ. Շահնուրի հերոսները գիտակցում էին, ինչ-որ տեղ տառապում դրա դիմաց, մինչդեռ Ջեֆերսոնի «ոսկի» երիտասարդները, որոնք յուրատեսակ խաղով կրկնում են Ալ. Շիրվանզադեի հայտնի հերոսների կենսափորձը, խրվել են ապականության մեջ կամա թե ակամա, խոսքով ու գործով, երգով ու պորտապարով, անգամ թղթախաղով, որի ուղիղ հետևանքը Նիկողոսի արժեհամակարգի ու գաղափարական ընկալումների փշրումն է՝ իր մահով հաստատված:

Հերոսի կյանքն ու մահը հեղինակի քարոզ-հորդորն է, զորեղ տագնապի խլիած ահազանգը: Ցածրահասակ, բայց խարբերոցու համառ, հաստատակամ, միևնույն ժամանակ գործնական տիպարն է Սոսկալի Սահակը՝ համանուն պատմվածքից, ինչպես նրան «փաղաքշաբար» բնութագրել էին մեքսիկացիները: Այստեղ ևս տրված է անհանգիստ հերոսի մահը՝ ցավի ու տառապանքի մանրամասներով:

Հ. Կարապետցի արձակն աչքի է ընկնում ընդհանրացման ուժով, հոգեբանական ներթափանցումներով, անկաշկանդ անկեղծությամբ: Հեղինակը

թախիծով արձանագրում է, որ Հին աշխարհից, Երկրից եկած փորձառու, հին սերմնացանները Նոր աշխարհում կորցրել են իրենց երազները, կարոտը խեղդում է, խեղճ են, միայնակ: Լուսավոր աչքերը փնտրում են այն, ինչ այլևս լքել են և մեկընդմիջու:

“СТАРЫЕ СЕЯТЕЛИ НОВОГО МИРА” АКОПА КАРАПЕНЦА: СТАРЫЙ И НОВЫЙ МИР НА ПЕРЕКРЕСТКЕ НАЦИОНАЛЬНОГО И ВСЕМИРНОГО

НАНАР СИМОНЯН

В данной статье анализируется и оценивается серия рассказов знаменитого писателя армянской диаспоры Акопа Карапенца “Старые сеятели нового мира”. В статье при помощи описания жизни некоторых армянских мигрантов, проживающих в Америке, ставится цель – просвещать повседневную борьбу за выживание армян – экспатриантов (мигрантов) проживающих в различных диаспорах. Армяне, чудом спасенные от геноцида, делали все для сохранения национального достоинства, для воспитания в духе патриотизма своих детей и внуков, чтобы они сумели стать достойными наследниками древней Армении и армянского народа, жили достойно.

Ключевые слова – Западные армяне, мечта, этнический дух, современный быт, патриотическое воспитание, всемирная культура, тоска, американизация.

HAKOP KARAPENTS' “THE ANCIENT SEEDSMEN OF THE NEW WORLD”: THE NEW AND THE OLD WORLD AT THE NATIONAL AND INTERNATIONAL CROSSROADS

ННАР СИМОНЯН

This article is a review by Nanar Simonyan of “The Ancient Seedsmen of the New World”, which is a collection of short stories written by the famous Armenian diaspora writer Hakob Karapents. By describing the lives of a few diaspora Armenians in America, the day-to-day struggle for survival of the Armenians living in various communities all over the world is elucidated. The survivors from the genocide have done the impossible to preserve their national dignity, rear their offspring in the Armenian spirit with the hope that they will grow to become worthy descendants of the ancient Armenia and its people and live their lives with dignity.

Key words – Western Armenians, dream, ethnicity, modern life, Armenian education, world culture, longing for home, Americanization.